

International JOURNAL of SOCIAL and HUMANITIES SCIENCES RESEARCH (ISHSR)

Uluslararası Sosyal ve Beşeri Bilimler Araştırma Dergisi

Received/Makale Geliş 14.06.2023
Published /Yayınlanma 30.07.2023
Volume/Issue (Cilt/Sayı)-ss/pp 10(97),1459-1464

10.5281/zenodo.8196638
Araştırma Makalesi
ISSN: 2459-1149

Doç. Dr. Ekrem AYAN

<https://orcid.org/0000-0001-7967-6481>

Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatları Bölümü, Muğla / TÜRKİYE

Abay'ın Kara Sözler'inde Sosyo-Kültürel Eleştiriler

Socio-Cultural Criticism in Abay's Black Words

ÖZET

Abay'ın yönetici bir ailenin çocuğu olarak dünyaya gelmesi bir nebze avantaj sağlasa da Abay akranlarından sıyrılacak potansiyele sahip bir çocukluk geçirmiştir. Bunu fark eden babası daha küçük yaşlarda Abay'ı yanına almıştır. Abay'ın ilerde topluma ışık tutabilecek bir aydın olacağını ilk sinyalleri daha çocukluk yaşlarında cereyan etmiştir. Abay eğitim yaşına geldiğinde ilk eğitimini köy mullasında ve kendi evinde alır. Abay mollalarla geçirdiği eğitim sürecinde kendi çabasıyla farklı milletlerin dilini öğrenip farklı coğrafyaların ediplerinin eserleriyle tanışmıştır. Birçok ulusun eserlerini okuyan Abay'ın düşünce yapısının temelleri bu dönemde şekillenmeye başlamıştır. Küçük yaşlarda babasının idare işlerinde de rol alan Abay Kunanbay Kazak insanını daha yakından tanıma fırsatına erişmiştir. Kazakistan coğrafyasında akranlarına kıyasla daha farklı bir atmosferde yetişen Abay Kunanbay erken yaşta olgunluğa erişmiş ve farklı dünya görüşlerine sahip olmuştur. Bu çalışma Abay Kunanbay'ın Kazak insanını neredeyse tüm ana hatlarıyla kaleme aldığı Kara Sözler adlı nasihatname olarak adlandırabileceğimiz eserden yola çıkarak, Kazak halkının o dönemdeki sosyo-kültürel durumunu analiz etmeyi amaçlar.

Anahtar Kelimeler: Abay Kunanbay, Kara Sözler, kültürel analiz.

ABSTRACT

Although Abay's birth as the child of a managerial family provided some advantages, he had a childhood that had the potential to stand out from his peers. Realizing this, his father takes Abay with him at a young age. The first signals that Abay will be an intellectual who can shed light on society in the future are noticed in his childhood years. When Abay reaches the age of education, he receives his first education in the village mullah and in his own home. During his education with the mullahs, Abay learned the languages of different nations with his own efforts and became aware of the works of literary works of different geographies. The foundations of Abay's mentality, who read the works of many nations, began to take shape in this period. Abay Kunanbay, who was also involved in his father's administrative affairs at an early age, had the opportunity to get to know the Kazakhs better. Abay Kunanbay, who grew up in a different atmosphere than his peers in the geography of Kazakhstan, reached maturity at an early age and had different world views. This study aims to examine the socio-cultural situation of the Kazakh people at that time, based on Abay Kunanbay's work called Kara Sözler, in which he wrote almost all the main lines of the Kazakh people.

Keywords: Abay Kunanbaev, Black Words, cultural analysis.

1. GİRİŞ

19. ve 20. yüzyıllar bütün Türki Cumhuriyetlerde olduğu gibi Kazakistan'da da sancılı bir şekilde geçmiştir. Abay'ın yaşadığı bu dönemde geçen yüzyıllarda Çarlık rejiminin Kazakistan coğrafyası üzerinde uyguladığı işgal politikası başarılı olmuş isyanlar bir şekilde bastırılmış ve Çarlık siyasi üstünlüğünü Kazak toplumu üzerinde uygulamaya geçirmiştir. Fakat ilerleyen yıllarda uygulanacak olan politikalar yeni isyanların ortaya çıkmasına sebebiyet vermiştir.

Rusya imparatorluğunun Kazak topraklarını işgal etmesi, uzun bir süreç sonunda ve aşama aşama gerçekleştirilmiştir. S. A. Zenkovsky, bu olayı şöyle anlatmaktadır; *Kazakların Rus imparatorluğuna tedrici olarak katılmaları XVII. Asrın başlarından yani Rusların Sibiry'a'yı zapt etmelerinden ve Kazak bozkırlarına girmelerinden itibaren, XIX. Asrın ortasına yani Özbek Buhara ve Hive hanlıklarının Ruslar tarafından zapt edilmesine kadar devam eden iki asırlık bir süreçtir* (Kesici, 2003: 67). Bu işgal sürecinin tamamlanmasından sonra Kazakistan'ın zenginliklerinden faydalanmak isteyen Çarlık Rusya, Kazak halkı üzerine çeşitli politikalar uygulayarak bölgenin yarar sağlayacak bütün kaynaklarını bir şekilde rejimin önüne sunuyordu. Çarlık Rusya Kazak halkını birçok vergi, kanun, yasa ve çeşitli uygulamalarla boğma raddesine getirmişti. Bu da yeni bir isyanı tetiklemişti.

İsyan aniden ortaya çıktı ve Aralık 1868'den Ekim 1869'a kadar devam etti. Hareketin sömürüye karşı karakteri açık bir şekilde görüldü. Büyük kabile reislerinin önderlik ettiği isyancı Kazaklar devlet komisyonlarını dışladı ve Çarlık askerlerine karşı silahlı direniş başlattı. Mesela, 1868'de Orenburg kalesinden komisyon ile birlikte çıkan Von Stempel'in 200 kılıçlı ve bir bölük piyade askerinden oluşan

birliğine Yamansay Gölü civarında 20.000 Kazak saldırdı ve yedi gün boyunca kuşatma altında tuttu. Rus birliği, atlarının yemi, kendi yiyecek ve içecekleri tükenince kalesine geri döndü (Kara, 2007: 317).

Kazak köylülerinin, özellikle, kendi feodallerine karşı mücadelesi uzun sürdü. 1869 martından Haziran ayına kadar beyler, sultanlar ve bucak reisleri ile kabile reislerinin obalarına 41 kere saldırdılar. Onlara yekun olarak 3.000 kişi katıldı. Torgay ile Ural Vilayetlerindeki isyanların büyüklüğü, mahalli hükümet daireleri ile Merkezi Hükümeti de endişelendirdi. İsyanı bastırmak için bozkırlara çok sayıda tenkil birlikleri gönderildi. Ural Vilayetinde Yarbay Rukin, Kont Komravskiy, Genel Vali Verevkin ve diğer komutanların yönetiminde ayrı ayrı birlikler harekât gerçekleştirdi. İsyancılar zayıf organizasyonu, rastgele oluşu ve liderlerinin şahsi çekişmelerinden dolayı yenilgiye uğradı. Ayrıca Kazakların daha önceki isyanlarında olduğu gibi, ayaklanmaya geçici olarak katılan beyler ile kabile reislerinin tutarsızlığı ve ihaneti ayaklanmanın kısa zamanda bastırılmasını kolaylaştırdı (Kara, 2007: 317).

İsyanların ardı arkası kesilmedi çoğu isyan acımasızca bastırıldı. Rusya'nın sömürü siyasetine karşı gerçekleştirilen birçok isyan ise başarıya ulaştı. Kısacası bütün bu olaylara tanıklık eden Abay Kazakistan halkının kültürünün, biliminin gelişmesine katkıda bulunan eserler vermiş, 1917 Ekim Devrimi'ni takip eden günlerde gerçekleşecek olan Alaş Orda Hareketi'nin esin kaynağı ve ruhani lideri olmuştur.

2. ABAY DÖNEMİ SOSYO-KÜLTÜREL YAPI

Her insan grubu, kendisini diğerlerinden ayıran düşünce ve aksiyon örneklerini zamanlar geliştirir ve işte bu soyut örnekler kültürü oluştururlar. Söz konusu soyut örnekler grup hayatında, sosyal ilişkiler içerisinde, doğrudan doğruya veya dolayısı ile öğrenilip elde olunurlar. Böylece kültür, toplumun taşıdığı, getirdiği sosyal mirasın bütünüdür. Bugünün kültürü, geçen kuşakların çabalarının ve tecrübelerinin ürünüdür ve halen yaşayan insanların tecrübelerine göre değişir ve zenginleşir. Böylece kültür öğrenme yolu ile bir geçiştir. Kültür aynı zamanda geleneklerle varlığını sürdürür. Kültürün sürekliliği, insanın gruptan öğrenebilmesi yeteneğine dayanır. Kültür öğrenilen tavır ve harekettir. İnsan eğer belirli tarzda hareket ediyorsa bunun nedeni, belirli bir kültür geleneği içinde doğmuş ve yetiştirilmiş olmasıdır. İnsanın hareketini, tavırlarını belirleyen şey kültür gelenekleridir. Demek ki insanın tavır ve hareketi kültürün fonksiyonu olmaktadır. Gerçekten Mannheim'in belirttiği gibi, bir toplumun kültürü, çok geniş çapta olmak üzere, o topluma mensup insanların kişiliklerine biçim verir; zira kişilik (şahsiyet), kişilere ortak olan ve çocukluktan itibaren elde edilen tecrübelerin de sonucudur (Dönmezler, 1982: 116).

Kültür, sosyolojinin en önemli kavramlarından birisidir. Sosyoloji kültür ile genel olarak uğraşır. Kültür, muhtevası bakımından değil sosyal ilişkilerin gerçekleşmesinde oynadığı fonksiyon itibariyle sosyolojinin önemli kavramlarından birisini oluşturmaktadır. Kültür değişimleri, sosyal ilişkilerdeki değişiklikleri belirttiği için sosyolojide önemli yer tutmaktadır. Kuşkusuz bu demek değildir ki, sosyolog kültürün muhtevası hakkında hiç bilgi sahibi olmasın; elbette ki kültürün muhtevası ile sosyal sistemler arasında ilgi vardır. Ancak sosyolog bu ilginin fonksiyonel yönü ile uğraşır. Bu belirttiğimiz hususu bir örnek ile açıklamak isteriz: sosyoloji bilimi bazı kültürlerin değişiklikleri benimsemek ve varlıklarını bu değişiklikten sonra sürdürebilmek hususunda aşağı derece yetenek sahibi bulduklarını göstermektedir. Gerçekten çapları küçük olan ve az miktarda asli roller etrafında oluşmuş çok zayıf yapıya sahip bulunan insan toplumlarında, kurumlar birbiriyle o derecede sıkı ilişki halindedir ki, bunların yapısal bünyeleri büyük değişiklikleri hazmedemez. Ancak küçük çaptaki değişimler toplumsa düzeni bozmadan yerleşebilir. Bu tür kültürlerde ortaya çıkan yeni bir uygulama yerleştikten sonra kültürün diğer kısımları ve sosyal sistemin diğer parçaları bu yeni uygulamaya ancak giderek ve yavaş yavaş kendilerini uydurmak imkanını bulabilirler. Bu tür toplum bünyeleri diğer kültürlerin etkilerine karşı direnemezler ve zaman içinde kültür bütün unsurlarıyla değişir ve hatta yok olur (Dönmezler, 1982: 117).

2.1. XVIII. Yüzyıldan XX. Yüzyılın Başlarına Kadar Kazakistan Kültürü

Bir taraftan Kazak toplumunun temellerinin tahrip edilmesi ve diğer taraftan yeni sosyoekonomik ilişkilerin yerleşmesi ferdi faaliyetlerin daha önce bilinmeyen türlerini hayata soktu. Emegın toplumsal bölüşümünün derinleşmesi, halkın kültürü ile manevi hayatını nesnel olarak etkiledi. Rusya, İngiltere, Fransa ve başka devletlerin menfaatlerinin çakıştığı bölgede bulunan ve sanayi, nakliyat, ticaret ve başka sahalarda hızlı gelişme kaydetmekte olan Kazakistan'da bilimsel, teknik ve kültürel başarıları yakalayan halkın tarihi geleceğinin aydınlık olacağı yönünde toplumsal bilinç sağlam bir şekilde oluştu (Kara, 2007: 328). Aydınlar ve öğretiler vazifelerinin bilincinde olup halkın içinde bulunduğu kültürel zayıflıktan kurtarmak amacıyla vazifelerine sınımsız sarıldılar. Eğitim meselesini önceleyerek halkı aydınlatma, bilinçlendirme yolunda büyük emekler harcadı. Kültür içinde olan ama halı da geriye götüren eski adetler unutturulmaya çalışıldı. Halk arasında üretilmiş ve gerçekle bağdaşmaya sahte atasözleri eleştirilerek

unutturulmaya çalışıldı. Bununla birlikte halka doğru olan, kendilerini iyileştiren ve geliştiren modern çağın gereklerini de izah ederek halkın önüne yenilikler sergilendi.

Eğitimin eksikliği zamanla halkta birbirine karşı anlayışsız tutumlar sergilemesine sebep olurken bunun yanında ekonomik yoksunluk da halkı birbirine düşürmeye başlamıştı.

2.2. Abay'ın Kara Sözlere'inde Sosyo-Kültürel Analiz

Abay'ın yazmış olduğu nesirleri içeren Kara Sözlere 45 metinden oluşmaktadır. Bu metinler halkı bilinçlendirmek, manevi değerlerini korumak ve ona sahip çıkmak için yazılmış nasihatleridir. Kazak halkının yaşayış tarzı, toplumsal farkındalık, eğitim ve din konularında bilhassa durulmuştur. Toplumdaki yanlış uygulamalar eleştirilmiş, onların yerine sahip olunması gereken güzel huy ve davranışlar önerilmiştir. Her bir durumun, akıl süzgecinden geçirilmesi gerektiğine vurgu yapan Abay, Kara Sözlere'nde kâmil insan olma yolunun hem dinî hem de insanî bilgilerle açılacağını örneklerle izah etmiştir. Zenginliğin de bilginin de toplumda saygı görmenin de kaynağının ilim, çalışma ve gayretle olacağını öğütlerken tembelliğin insandaki en tehlikeli hastalık olduğunu tespit etmiştir (Ayan, 2017: 45).

Abay kendi hayatını nasıl geçirdiğini adeta fark etmemişçesine kendini sorgular. Yaşadığı ömrün kendisine veya bir başkasına hayrının olup olmadığını sorgular. Bunu sorgularken de hayatındaki olumsuzluklardan bahseder. Kendi hayatını sorgularken aynı zamanda Kazak halkını da sorgulamış olur. Hayatın amacının sadece mal toplamak ve geçim sağlamak için mücadele olmadığını dile getirir. Burada geçim sağlanırken de başkalarının hakkına geçmek, yiğitlik adı altında zorbalık kullanmaktan da şikâyet eder. Ve içinde bulunduğunu hali özetlerken bundan sonra da hayatını ne şekilde devam ettireceğine karar veremez. Bunun için kendine bazı sorular yöneltir. Aslında bu sorular hayatının bu evresine yani 40'lı yaşlarına kadar yaptığı işleri sorgularken bunları devam ettirip ettirmekte kararsızdır. Abay, Kara Sözlere başlarken daha ilk sözünde bu durumları şu şekilde dile getirmiştir: “Bu yaşa gelinceye kadar hayatımızı iyi mi geçirdik, kötü mü geçirdik bilmiyorum ama ömrümüzün çoğunu geçirdik: vuruştuk, çekiştik, atıştık ve tartıştık. Boş meşgaleleri göre göre geldik. Şimdi orta yaşa geldik: yıprandık, usandık yaptığımız işlerin sonuçsuz ve gereksiz şeyler olduğunu gördük, hepsinin boş olduğunu anladık. Peki, bundan sonra hayatımızı nasıl ve ne şekilde geçireceğiz? Bunun cevabını bulamadığım için şaşkıyım (Ayan, 2017: 63). Kunanbay bu paragrafta birçok merhaleyi geride bırakmış bir halkın durumu aktarmış ve ilerleyen süreçlerde nasıl bir yol izlenmesi gerektiğine dair kendi kendine sorular yönelmiş ve çıkış yolu aramıştır.

Bozkır hayatında geçim sağlamak ya hayvan beslemekle ya da tarım yapmakla mümkündür. Ticaret olarak ancak üretilen ürünler kullanılabilir. Ancak toplumdaki yokluk aynı zamanda hırsızlığı da artırmış ve Abay, hırsızın çalacağı malı yetiştirmek istemiyorum, artık aklım başımda ve hayvancılık yapmak da benim işim değil diyerek elini ayağını bu işten çekmiştir. Ömrünün geri kalanını daha etki ve faydalı geçirmek istediğinin işaretini vermiştir.

XVIII.-XIX. yy'lerde Kazakların başlıca geçim kaynağı hayvancılıktı. Hayvancılığın önem kazanmasının sebebi hayvanın yıl boyunca sahibine yük olmadan yayılıp otlamasıydı. Her ilin özelliğine göre, üzerinde hayvancılık yapılacak düzlüklerin uzaklığı bir yılda 50-100 km. ile 2500 km. arasında değişiyordu (İsmail, 2002: 70). Ancak XIX. yüzyıla geldiğimizde Çarlık Rejimi'nin siyasi ayağının belli bir seviyeye gelmesi ve feodal baskının artması bununla birlikte rejimin Kazak halkını verimli topraklardan sürerek yerine Rus köylüleri yerleştirmesi sonucunda Kazaklar yavaş yavaş yoksullaştırılmıştır. Normal yaşantılarında tarımla ya da hayvancılıkla geçimini sağlayan Kazaklar, rejimin politikaları ve sosyoekonomik sebeplerden dolayı bunları dahi yapamayacak raddeye gelmiş ve çıkış yolu olarak toplumun bu yoksul kesimi hırsızlık, dilencilik gibi yollara başvurmuştur. Abay'da bu dizelerinde Kazak halkının o dönemde hırsız, zalim ve dilencilerin toplumdaki yerini ve sosyal hayatı ne yönde etkilediğini özetler nitelikte.

Abay, hayata, çevresindeki dünyaya, doğaya, varoluşun sırlarına, yasalarına derinden ilgi duymuş, dünyanın sırlarına inerek canını sıkan sorulara yanıt bulmaya çalışmıştır. Ben kimim? Ruhların yaşamının nihai anlamı nedir? Tüm insanlar ve hayvanlar yer, uyur, kendilerini korur ve geride yavru bırakır. Peki insanoğlunun diğer varlıklardan farkı nedir? Abay burada herkesi endişelendiren derin ve gizemli soruların yanıtlarını arar. Öğretilerinde ve felsefi eserlerinde insan varoluşunun amacını, o ideale ulaşmanın yolunu, dünyadaki varlığın özünü ve iç bağlantısını, genel kanunları ortaya koymaktadır.

Abay'ın eserlerindeki ana temalardan biri “akıl, ilim ve özgürlüğün” yüceltildiği bir toplum olarak ilerlemenin kaydedilmesi için yapılması gerekenlerdi. Herkesin insanlık toplumuna ayrı ayrı hizmet etmesinin gerekli olduğunu söyleyen Abay, toplumun maddi ve manevi yücelmesini ancak bireylerin çalışmasıyla mümkün olabileceğine işaret eder (Kara, 2007: 340). Abay'ın 3. sözünde bahsi geçen bu kısımda halkın hayvancılık dışında herhangi bir uğraşla ilgilenmediğini farklı alanlara yönelmediğini ve bu

sözlerin öncesinde geçen akılsız, cahil ve hayasız gibi nitelendirmelerin bu sebepten kaynaklandığını söylemiştir. Hayvanlarını çoğaltmaktan başka bir kaygısı olmayan Kazak halkının bencil bir tutum sergilemesi yardım ve dayanışmanın olmamasıyla beraber güç ve otorite ile zorbalığa kadar giden davranışları Kazak halkında bir iç düşmanlık meselesine dönüşmüştür. Abay bu tür insanların birbirine dostluk düşünemeyeceğini dile getirerek kültürel ortamı ne derece ağır şartlarda olduğunun da altını çizerek.

Abay bazı toplumsal şiiirlerinde, emekçi çoğunluk ile hükmedici azınlık arasındaki çelişkilerini vurgular. Abay'ın demokratik görüşleri, onun kabile şefleri ile beylerin çalışmalarıyla ilişkisini de ortaya koymaktadır. Çarizm beylerin hukuklarını sınırlamakla birlikte, yine de onların elinde önemli ölçüde yargı yetkisi toplandı ve Kazak köylülerinin kaderi çoğunlukla onların hükmüne bağlıydı. Beylerin birçok meselelerdeki kararları Çarlık idaresinin menfaatlerini korudu. Halkın cehaletinden faydalanan beyler onlardan çıkar sağlamaya çalıştı. Abay'ın ifadesiyle söylersek, onlar halkı "ahmak" yerine koyuyordu (İsmail, 2002: 341).

"Gönülleri havada, gözleri gökyüzündedir, onlar için adalet, insanlık, akıl, ilim, bilim hiçbir şey maldan daha kıymetli değildir. Servetin varsa, Allah bile rüşvet verilerek elde edilebilir diye düşünürler" (Ayan, 2017: 71). İnsanların maldan daha kıymetli bir şeyin olmadığını düşündüğünü söyleyen Abay, manevi değerlerin bile malın yani varlığın gerisinde kaldığını dile getirir. Hatta din adamlarının kendi makamlarını maddi zenginliğin bir aracı olarak görmüşler. Sovyet rejiminin Kazak halkını dininden uzaklaştırmak için sahte mollaları halk arasına göndererek gerçek mollaların itibar ve güvenilirliğini zayıflatmayı başarmıştır.

Abay gençlere güvenmektedir. Gençlerin daha çabuk öğrendiğini gayretli olduğunu dile getirir. "Dilini alıştırarak ve dinini iyi öğrenmek için düşünmeye ve öğrenmeye gayret göstermez. Bildiğim bu, artık ihtiyarladım nasıl öğreneyim? Dini eğitim almadım değil, ancak dilim dönmüyor, ne yapayım" der. Onun dili diğer insanlardan farklı mı yaratılmış?" (Ayan, 2017: 77). Burada bahsi geçen din meselesinde ise gençlerden ziyade topluma örnek olması gerek büyükleri hedef almıştır. Hiçbir gayret göstermeksizin, öğrenmeye kapalı bir halkın izlerini bu sözlerde görmektediriz.

"İnsanoğlu için yırtıksız, lekesiz, kibar giyinmek ve elbisesini kirletmeden güzel ve temiz bir şekilde giymek, doğru bir iştir. Ancak, gelirin üstünde giyinmek veya fiyaka için giyinmek, hava atmak zarafet meraklısının işidir" (Ayan, 2017: 79). Bu sözlerde dönem toplumundaki sınıf farkının göz önüne çıkması, üst sınıfa hitap etme ve kendinden kötü vaziyette olanları kışkırtma meselesi sosyal hayatta yer edinmiş davranışlar arasındadır.

Siyasetin, halkı yönetmenin de artık amacından çıktığını ve sadece emir makamı, istediğini haklı istemediğini haksız çıkaracak bir makam olduğunu dile getiren Abay, artık yöneticilerin de halka değil kendisine hizmet ettiğini ve yöneticilikten kendisinin de bu nedenle istifa ettiğini söyler. "Bolıs ve muhtara saygı göstermek istersen, kendi emek ve kabiliyetleriyle kazanılmış bolıs ve muhtar aramızda yok. Rüşvetle, dalkavuklukla ve el etek öperek elde edilen bolıs ve muhtar unvanlarının hiçbir kıymeti yoktur" (Ayan, 2017: 81). Halk içinde saygı duyulacak, sözü dinlenecek veya sözünü dinleyecek kimsenin olmamasından şikayet eden Abay, hiçbir yöneticinin kendi kabiliyeti ile başa gelmediğini rüşvet ve yalakalıkla yöneticilik koltuğuna oturduğunu ifade etmiştir. Bu durum elbette hem sosyal hem de kültürel anlamda Kazakların o dönem içerisindeki durumunu göstermektedir.

Kazak halkının sosyal ve kültürel yoksunluğunun yanı sıra en büyük eğlencesinin, övgüsünün ise atının yarışta birinci gelmesi, kartalının avını yakalaması, tazısının hızlı koşması olduğu dile getirir. Bunun neresinde kazanç olduğunu, bu sarhoş edici mutluluğun ona ne kazandırdığını sorgular. "Kazakların yarışa soktukları atı kazanırsa, er meydanındaki pehlivanı galip gelse, avcı kuşu av yakalasa, tazı köpeği diğerlerinden önce ava ulaşırsa, akli başından gidecek gibi çok sevinirler. Bu mutluluk sadece Kazak kardeşlerinin arasında bir hayvanın diğerlerinden daha yetenekli çıkmasıdır. Bir başkasını alt etmekten dolayı övünecek ne var?" (Ayan, 2017: 84). Kazakların bu gibi kötü alışkanlıkları sosyal hayatta insanların birbirlerini üzmemekten ve kırmaktan öteye geçirmemiştir. Bu gibi yarışmalar her ne kadar eğlence vasıtası olarak gözükse de insanların birbirine olan kin ve nefretini körüklemiştir. Abay bunlara sebep olarak cahillik ve ahmaklığı göstermiştir.

"Büyük mevki ve makam, uçurumdaki büyük taş gibidir, erinmeden emek harcayıp yılan da oraya çıkar, hızlı uçan kartalda çıkar. Münafık halk durmadan över, hoppa kişiler de bunu gerçek zanneder" (Ayan: 2017: 96). Birilerine göre makam, sanki övünecek, büyük bir meziyet gibi algılanır, büyük bir atak yapma algısı oluşturur. Oysa bir tür akıl hastalığını çağrıştıran makam hırsı insana, başkalarına tepeden bakma cesaretini verir. Makama ulaşma adına her yolu mubah sayıp, insanları aldatan, ahlak yasalarına

aykırı davranışta bulunuyordur. İnsan rütbeyi, makamı araç olarak kullanması gerekirken onu bir amaç haline getirirse, sosyal felaket tohumları atılmaya başlamış demektir (Hopaç, 2013: 5).

Ekonomik zorluklar insanların manevi değerlerine de zarar vermeye başladığı ve insanı insan yapan değerlerden uzaklaştığını gören Abay, kendine ait yapacak bir işi olmayan insanların başkalarına ait işlerde alın teriyle para kazanabileceğini dile getirerek halkı gündelik işlerle gelir elde etmeye teşvik etmiştir. Başkasının işinde çalışmanın ve emeğinin karşılığını alıp kendisini ve ailesini geçindirmenin kıymetini dile getirirken bunun bir aşağılanma olmadığını da şu sözleriyle dile getirir: “Bizim Kazak atasözlerinin işe yarayanı çoktur ama işe yaramayanı bırakın ne insanlığa ne de Müslümanlığa uygun düşmeyen de vardır. Mesela, “Yoksul isen, şerefini düşünme” diyor. Şerefini kaybettikten sonra bu hayatta yaşamının ne anlamı var? Eğer onun söylemek istediği, ücretli çalıştığında her türlü meşakkati göze alarak çalışarak kazanmak ise, o şeref kaybolmaz. Kendi halinde, göz nurunu dökerek birine el avuç açmadan alın teriyle, canını dişine takarak kazanç peşinde koşmak, şerefli bir kişinin yapacağı iştir” (Ayan, 2017: 88-89)

Güzelliklere kavuşmak insana doğuştan verilmiş değerdir. İnsan doğarken istidatlı doğar, fakat her terbiye ile bu istidatlarını geliştirir. İnsan ömür boyu öğrenmeye muhtaç bir varlıktır. Hayvan terbiye edilmiş olarak doğar, hayvan doğar doğmaz, uçar, yürür, koşar kendine öğretilenleri tatbik eder. Abay’a göre bütün öğrencilerin terbiye süzgecinden geçirilmesi gerek. İyinin, güzelin ölçüsü nedir? İnsanlığa faydalı olandır. Kötülük, çirkinlik tatbik edilmemelidir. Toplum kötülüğün öğretilmemesi için önlem alınmalıdır. En güzel önlem eğitimidir (Hopaç, 1999: 105).

Sovyet rejiminin yıkıcı etkilerine karşı eğitimin tek çare olduğunu bilen Abay, halkın gerçeklerle yüz yüze gelmesini sağlamış ve çok şikâyet edilen yoksulluğun ve kültürel açılığın sebebinin kendi tavırlarında, davranışlarında ve dünya görüşlerinde olduğunu göstermiştir. Öz bilincin oluşması, kendini tanıma, milli ve dini değerlerin farkında olma gibi milletin oluşumundaki temel değerlere sahip çıkma noktasında Abay, dönem itibarıyla görevini yapmış ve bugün Kazakistan’ın bağımsızlığının mimarlarından biri olarak değer görmektedir. Kazakistan’ın resmi kurum ve kuruluşlarının birçoğunda Abay’ın portresi yer almaktadır. Büyük meydanlarda Abay’ın heykelleri dikilmiştir. Abay’ın kara Sözlerinin ve şiirlerini toplum tarafından karşılık bulduğunun en somut göstergesidir.

3. SONUÇ

Abay’ın yaşadığı dönemde Orta Asya Türk halklarında ve Kazak toplumunda çeşitli sıkıntılar ortaya çıkmıştır. Adaletsizlik, tembellik ve zorbalık gibi topluma zarar veren unsurlar beraberinde birçok sıkıntıyı getirmiştir. Bütün bunlara çocukluk yaşlarından olgunluk çağına gelinceye kadar birinci gözden şahitlik eden Abay, eserlerinde halkına doğruyu ve hakikati göstermek için çalışmıştır. Dönem insanına ve gelecek nesillere sık sık eğitimin önemini vurgulamıştır. Şüphesiz eğitimin ve öğrenmenin de insanın hayatta kalmak için yemeye içmeye ihtiyaç duyduğu gibi bu unsurlara da ihtiyaç duyması gerekliliğinden bahsetmiştir. Bu minvalde Abay yaşamının bir amacının olduğunu, bireyin pragmatik bir yapıda toplumuna ışık tutması ve gelişebilmesi için katkı sağlaması gerekliliğinin kanısındadır. Abay bireyin içinde bulunduğu zenginlik ve fakirlik, iyilik ve kötülük durumunun Allah’tan olduğunu din adamlarından dinlemiş fakat akla ve mantığa ters düşen bu durumu eğitim ile çözüme kavuşturmuştur. Kazak toplumunun içinde bu ilerici düşünceye sahip olan Abay, toplumun yaralarını gerek kendi dünya görüşüyle gerek çevirdiği dünya klasikleriyle toplumun gelişim göstermesine katkı sağlamıştır. Abay yaşamı boyunca Kazak toplumunun yaralarını sarmak için çalışırken olaylara son derece objektif yaklaşmıştır. Abay toplumsal refahı ve özgürlüğü ön planda tutmuş toplumun yaralarını sarma, yenilenme ve ilerleme yolundaki yolculuğuna bilimi dahil etmiştir. Abay, hayata, çevresindeki dünyaya, doğaya, varoluşun sırlarına, yasalarına derinden ilgi duymuş, dünyanın sırlarına inerek canını sıkan sorulara yanıt bulmaya çalışmıştır. Ben kimim? Ruhların yaşamının nihai anlamı nedir? Tüm insanlar ve hayvanlar yer, uyur, kendilerini korur ve geride yavru bırakır. Peki insanoğlunun diğer varlıklardan farkı nedir? Abay burada herkesi endişelendiren derin ve gizemli soruların yanıtlarını arıyor.

KAYNAKÇA

- Ayan, E. (2017). *Bir Devrin Aynası Abay Kunanbay ve Kara Sözlere*. Hoca Ahmet Yesevi Türk Kazak Üniversitesi Yayınları.
- Dönmezler, S. (1982). *Sosyoloji*. Savaş Yayınları.
- Hopaç, M. (1999), *Steplerde Işık Kaynakları: Abay (İbrahim) Kunanbayev, A.Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, (13), 101-108.
- Hopaç, M. (2013). *Kazak Aydınlanmasında Abay Kunanbayev Düşüncelerinin Etkileri Üzerine Bir Deneme*. *Akademik Bakış Dergisi*, (37), 1-11.
- İsmail, Z. (2002). *Kazak Türkleri*. Yeni Türkiye Yayınları.
- Kara, A. (2007). *Kazakistan ve Kazaklar*. Selenge Yayınları.
- Kesici, K. (2003). *Dün, Bugün ve Hedefteki Kazakistan*. IQ Kültür Sanat Yayıncılık.